Вера Астрэйка

Інстытут падрыхтоўкі навуковых кадраў

НАН Беларусі

Мінск

БАЛЦКІЯ ЭЛЕМЕНТЫ Ў ГРАМАТЫЦЫ ТРАДЫЦЫЙНЫХ МЯСЦОВЫХ ГАВОРАК ПАЎНОЧНА-ЗАХОДНЯЙ БЕЛАРУСІ

Паўночна-заходняе занальнае аб'яднанне беларускіх гаворак сфарміравалася пераважна ў выніку рознага роду славяна-балцкіх моўных кантактаў і сувязяў. Неад'емным складнікам і ў значнай ступені рухавіком гэтага працэсу стала асіміляцыя мясцовага балцкага насельніцтва славянскімі каланістамі. Этнакультурная славянізацыя балцкіх аўтахтонаў, пачаўшыся на паўночным захадзе сучаснай Беларусі прыкладна ў канцы X ст. н.э., расцягнулася тут больш чым на тысячагоддзе. Найбольш інтэнсіўна яна адбывалася ў перыяд заснавання, станаўлення і, у цэлым, існавання Вялікага Княства Літоўскага [= ВКЛ]. Узаемадзеянне беларускай і, галоўным чынам, літоўскай моў (а раней – і пэўных дыялектных адзінак этнагенетычнай базы абедзвюх) на акрэсленай тэрыторыі, несумненна, заўсёды мела як адстратны, так і субстратны характар. Такое становішча абумоўлена, з аднаго боку, сумежнасцю, а з другога – яшчэ і частковай сумеснасцю названых лінгвакодаў у прасторы і часе. Моўныя адрозненні першага і другога парадку ва ўмовах кантакту і справакаванай ім сітуацыі неаднамоўя (як мінімум білінгвізму) не заўсёды выразна адасабляюцца, таму ідэнтыфікацыя іх у якасці праяўленняў субстрату або, наадварот, адстрату вельмі ўскладненая, а часам і немагчымая. Сказанае датычыцца перш за ўсё лексічных і лексіка-семантычных з'яў, якія і складаюць аснову паўночна-заходняга занальнага моўнага комплексу. Але ў яго ўваходзяць, няхай у невялікай колькасці, і асаблівасці іншых моўных узроўняў. Паколькі гукавая сістэма і, асабліва, граматычны лад мовы лічацца найменш пранікальнымі для знешняга ўздзеяння, узнікненне шэрагу адпаведных моўных рэгіяналізмаў, можна меркаваць, было напрамую звязана з працэсамі засваення балцкамоўнымі абарыгенамі чужых (= славянскіх) гаворак і субстратызацыі асобных элементаў роднага маўлення.

Выкліканыя балцкім моўным уплывам паўночна-заходнія занальныя марфалагічныя і сінтаксічныя рысы, як і суадносныя з імі арэальна і па сваіх вытоках адрозненні ў галіне фанетыкі [Астрэйка 2011], у асноўным маюць лексічна абмежаванае ўжыванне, у гаворках выступаюць не зусім паслядоўна і рэгулярна, функцыянуючы нярэдка паралельна з іншымі, спрадвечна беларускімі моўнымі сродкамі. Геаграфічна гэта звычайна з'явы (вузка)лакальнага ці спарадычнага распаўсюджання. Нельга выключыць, што сярод зарэгістраваных беларускімі дыялектолагамі падобных форм ёсць факты выключна маўленчай прыналежнасці – напрыклад, нармальныя ва ўмовах шматмоўя праявы міжмоўнай інтэрферэнцыі: выпадковыя памылкі, свайго роду агаворкі, звычайныя пры пераклучэнні з аднаго моўнага кода на іншы. Тым не менш і яны каштоўныя для даследчыка, бо прадстаўляюць сабой патэнцыйныя варыянты развіцця моўнай сістэмы.

Балцкае ўздзеянне, як правіла, закранае ўнутраную будову граматычнага ладу асобных гаворак і/ці іх сукупнасці. У плане фармальнага выяўлення яго наступствы назіраюцца радзей. Так, у межах паўночна-заходняга занальнага адасаблення беларускіх гаворак іншы раз фіксуецца ўжыванне тыпова балцкіх (найперш літоўскіх) фармантаў, якія сустракаюцца тут у складзе не толькі запазчаных (бел. паўн.-зах. *пун'ялькіс*, мн. – *пун'ялькі* 'хвошч палявы' (Воранаўскі раён) [ЛАБНГ 1993: 265], звязанае, на нашу думку, з літ. *pūp(i)alaiškis* 'некалькі відаў балотных раслін'), але і сваіх назваў (бел. паўн.-зах. N. pl. *панажа'i* 'адна з дэталей ткацкага станка', параўн. бел. агульн. *панаж'ы*) [ЛАБНГ 1997: 169]. Прычым калі ў першым выпадку з'яўленне відавочна неславянскай флексіі апасродкавана непасрэдна працэсам канкрэтнага лексічнага пранікнення (як адстратнага, так і субстратнага тыпу) – канчатак прыходзіць разам са словам, то ў другім можна і трэба бачыць верагоднасць, і даволі высокую, унутранай экспансіі асобнага фрагмента самой граматычнай сістэмы пераможанай мовы – перанятая абарыгенамі чужое слова "абрамляецца" па-ранейшаму адпаведна канонам роднага маўлення. На тэрыторыі паўночна-заходняй дыялектнай зоны, уключаючы і яе перыферыю, форма *панажа'i* дакладна вядома ў гаворках Іўеўскага, Воранаўскага, Лідскага і Ганцавіцкага раёнаў. Цікава, што яна адзначана, акрамя таго, на значнай адлегласці ад сучаснага беларуска-балцкага памежжа – у адной з гаворак Мсціслаўскага раёна Магілёўскай вобласці, там дзе яшчэ ў часы ВКЛ былі заснаваны вёскі літоўскімі перасяленцамі. І амаль паўсюдна гэта адзіна магчымы варыянт афармлення дадзенага наймення. Аб сапраўдных маштабах з'явы ў цэлым цяжка меркаваць, паколькі спецыяльныя палявыя пошукі нават на ўзроўні сістэмы адной гаворкі ніколі не праводзіліся – узгаданая намі форма была, у прыватнасці, занатавана пры зборы матэрыялу для лексічнага атласа беларускай дыялектнай мовы, які меў зусім іншыя мэты (параўн. таксама назву населенага пункта ў Пастаўскім раёне *Кама'i*). Разам з тым трэба думаць, што ў другой палове XX ст. указанае моўнае адрозненне належала да ліку арэальна маляпракметных моўных феноменаў з безумоўнымі і даволі істотнымі лексічнымі

абмежаваннямі ў выкарыстанні. Больш выразны малюнак дае праекцыя на карту геаграфіі сінтаксічнай канструкцыі *быць на гасц'ях, ісці (ехаць) на г'осці* з прыназоўнікам **на** замест больш характэрнага **у** (дзе [у] са спрадвечнага [в]) [ЛАБНГ 1996: 273] (параўн. бел. агульн. *быць у гасц'ях, ісці (ехаць) у г'осці*, польск. *być w odwiedzinach, jechać w gościnę*, руск. *быть в гост'ях, идти (ехать) в гости*). Тут ужо можна казаць пра арэальнае пашырэнне, хаця, канечне, дастаткова дыфузнае (Пастаўскі, Мядзельскі, Вілейскі, Лепельскі, Валожынскі, Іўеўскі, Навагрудскі раёны). Узнікненне гэтай граматычнай асаблівасці, якая, як і ў папярэднім прыкладзе, выступае ў большасці гаворак у якасці безальтэрнатыўнай, хутчэй за ўсё ізноў звязана з пераходам мясцовага балцкага насельніцтва на славянскае маўленне. У літоўскай мове падобныя словазлучэнні ўжываюцца галоўным чынам з прыназоўнікам *į* (літ. *eiti į svečius* 'ісці ў госці'). Яму ў беларускай мове, як і ў іншых славянскіх, адпавядае, у залежнасці ад кожнага канкрэтнага выпадку, або **на**, або **у** (< [в]). Засвойваючы дыялект каланістаў, аўтахтоны вымушаны былі рабіць выбар з названых славянскіх моўных сродкаў і, відавочна, іншы раз блыталі іх, чаму дадаткова садзейнічала яшчэ і аналогія з боку блізкіх па семантыцы (пра)беларускіх спалучэнняў слоў з прыназоўнікам **на** (параўн. бел. *прыйсці на пачаст'унак (вяс'елле)*, *быць на бяс'едзе* і да т.п.). Ва ўмовах нармальнага для міжмоўнага сумежжа шматмоўя такога тыпу з'явы могуць утварацца і ў маўленні носьбітаў традыцыйных беларускіх гаворак. Аднак больш лагічным і менш "затратным" нам прадстаўляецца ўсё ж такі механізм пераймання ў гатовым выглядзе праз мову полілінгвальных і/ці асіміляваных некалі суседзяў-балтаў. Названая канструкцыя, верагодна, раней была вядома шырэй, але з цягам часу ў некаторых месцах выйшла з ужытку – ускоснае сведчанне гэтага змешчана ў каментарыях да адпаведнай карты лексічнага атласа: пра наяўнасць прыназоўніка **у** ў асобных гаворках Браслаўскага, Шаркаўшчынскага, Глыбоцкага раёнаў гаворыцца "цяпер".

У некаторых выпадках ёсць усе падставы сцвярджаць пра рух у напрамку да фарміравання своеасаблівых занальных структурных моўных тыпаў, а дакладней – пра дзеянне сёння і/ці ў мінулым больш-менш выразных тэндэнцый рэгіяльнага моўнага развіцця. Апошнія, знаходзячыся ў залежнасці ад сукупнасці знешніх, але дастаткова істотных для лінгварэальнасці гісторыка-сацыяльных і гісторыка-палітычных фактараў, пакуль не набылі (і, відаць, ужо не набудуць) статус структурна значнай (= канстытуцыйнай) і практычна адзіна магчымай для дадзенага ідыёма заканамернасці. Вялікія і адносна кампактныя арэалы маюць пераважна толькі асобныя моўныя факты (= лексемы) – ілюстрацыі да пазначаных трансфармацый (кірункаў змяненняў) у сістэме традыцыйных беларускіх гаворак: у гісторыі мовы і народа жыццё кожнага слова сапраўды ўнікальнае. Якраз на паўночным захадзе беларускага моўнага кантынууму найбольш паслядоўна рэалізуецца імкненне да нейтралізацыі катэгорыі ніякага роду назоўнікаў, не ўласцівай і літоўскай мове, і, хутчэй за ўсё, папярэднім у адносінах да яе, а магчыма, і іншым балцкім дыялектам (параўн.

бел. паўн.-зах. (мая, адна) *стада*, (мой, адзін) *'яблык*, (мая, адна) *л'ыка*, агульн. (маё, адно) *стада*, *'яблыка*, *л'ыка*). На граматычнае афармленне слоўніка чужой мовы пры пераходзе на яе, несумненна, кожны раз уплываюць і марфалагічныя прыкметы канкрэтнага свайго аналага (параўн. літ. *bandà* (ж.р.) 'стада', *obiolys* (м.р.) 'яблык'). Не выключана, што вядомае на поўдні паўночна-заходняй дыялектнай зоны (у межах т.зв. гродзенска-баранавіцкай групы гаворак) абазначэнне агурочніку *гуркавіна* (ж.р.) [ДАБМ 1963: 279] з'яўляецца менавіта падобнай мадыфікацыяй назоўніка ніякага роду *гуркавінне* (*гуркавінне*), які характэрны ў большай ступені для суседніх заходнепалескіх гаворак, але зрэдку сустракаецца і тут (параўн. літ. *agurklė* (ж.р.) 'тс'). Выбар можа ажыццяўляцца, акрамя таго, за кошт прысутных у мове-пераможцы ўласных вытворных форм: дэмінуываў і інш., якія ў дадзеным выпадку губляюць дадатковую канатацыю, пераходзячы ў разрад нейтральнай лексікі (бел. паўн.-зах. *вядз'ерык*, параўн. літ. *kibiras* (м.р.) 'вядро'). У цэлым, аднак, перавага аддаецца субстантывам жаночага роду на *-а* (параўн. бел. паўн.-зах. (мая, адна) *л'ыка* і літ. *lūnka* (м.р.) 'лыка', *liūbas* (м.р.) 'луб; кара дрэва', а таксама блізкае семантычна і граматычна *slūoksna* (ж.р.) 'валакно'). Істотную ролю адыгрывае таксама і знешняе падабенства беларускіх назоўнікаў ніякага і жаночага роду з нефлектыўным націскам, абумоўленае асаблівасцямі ненацісканога вакалізму адпаведных гаворак (аканем), і актыўнасць субстантываў жаночага роду ў самой (пра)літоўскай мове. Як вынік – колькаснае павелічэнне апошніх і асаблівая іх прадуктыўнасць у традыцыйных усходнеславянскіх гаворках на паўночным захадзе Беларусі, што, у сваю чаргу, правакуе хістанні ў размеркаванні назоўнікаў па родах наогул (*нас'аз/нас'ага*, *бэз/б'эза* і г.д.) і далейшыя зрухі ў бок перавагі субстантываў жаночага роду на *-а*. Цікавай у гэтым сэнсе можа быць гісторыя ўжывання лексемы (*а*)*біч'оўка* ў якасці наймення біча ў цэпе. З такой семантыкай (пры асноўным і агульнараспаўсюджаным значэнні 'вяроўка, вяровачка') яна выступае на большай частцы тэрыторыі паўночна-заходняй дыялектнай зоны (асабліва рэгулярна на поўначы) [ДАБМ 1963: 258]. Ва ўсіх іншых беларускіх гаворках выкарыстоўваюцца аднакарэнныя намінацыі толькі ў форме мужчынскага роду (параўн. бел. паўдн.-зах. *біч*, *б'ічык*, віц.-маг. *біч'ук*, зах.-пал. *б'іак* 'тс'). Рускае дыялектнае (пскоўскае) *абичёвка* 'тс' [ДАБМ 1963: 41] у арэальным і, верагодна, генетычным планах неабходна лічыць працягам беларускай назвы. Нельга не заўважыць, што ў літоўскіх дыялектах абазначэннямі біча ў цэпе з'яўляюцца ў асноўным субстантывы жаночага роду, часта дэмінуываныя па форме (літ. усх., паўдн. *biožė*, паўдн.-усх. *bioželė* і інш.) [ЛКА 1977: 56]. Таму вельмі блізкае па сэнсе ўсходнеславянскае *біч'оўка* 'вяроўка, вяровачка' карэнным жыхарам рэгіёна ў свой час магло здасца больш адэкватным, акрамя таго, і з пункту гледжання словаўтваральнай і марфалагічнай структуры. У клас слоў жаночага роду на *-а* ў некаторых паўночна-заходніх беларускіх гаворках пераходзяць і імёны жаночага роду з нулявой флексіяй (*мыш'а*, *гус'я* [ДАБМ 1963: 80, 81]), што, на нашу думку, звязана, акрамя іншага, і з адсутнасцю ў апошніх бачнага

фармальнага паказчыка прыналежнасці да адзначанай граматычнай катэгорыі – акалічнасцю, абсалютнай непрымальнай для моўнай свядомасці носьбіта (пра)літоўскай гаворкі, у якой канчаткі адпаведных намінацый заўсёды маюць матэрыяльнае выяўленне (параўн. літ. *pelė* ‘мыш’, *žąsis* (ж.р.) ‘гусь’). Такім жа чынам, магчыма, тлумачыцца з’яўленне (таксама за кошт наяўнага славянскага матэрыялу) дэмінітыўных па форме і нейтральных па змесце рэгіянальных дэрыватаў *св’якр’оўка*, (*над*)*нав’етка*. Першы зарэгістраваны практычна ў межах арэала формы *св’якр’оў* [ДАБМ 1963: 90] і, як і *мыш’а*, *гус’я*, належыць да групы паўночна-заходніх паўночназанаальных вузкалакальных рэгіяналізмаў. Узорам для выраўноўвання ў дадзеным выпадку маглі паслужыць найменні нахштальт бел. паўн.-усх. *м’атка* ‘маці’ [ДАБМ 1963: 89]. Другі, вытворны ад уласцівага для асноўнай масы беларускіх гаворак (*над*)*нав’ець* (якое некаторымі даследчыкамі разглядаецца ў якасці дыялектна абмежаванага праславянскага запазычання з усходнябалцкіх моўных сістэм [ЭСБМ 1993: 90]), у сваім пашырэнні “пакрывае” амаль усю прастору паўночна-заходняй дыялектнай зоны і месцамі нават выходзіць за яе межы [ДАБМ 1963: 237]. Аналагі яго спарадычна адзначаюцца ў рускіх гаворках Смаленшчыны, Браншчыны і Пскоўшчыны, сустракаюцца ў дыялектах украінскага Палесся [ДАРЯ 1997: 17; ЭСБМ 1993: 90]. Заўважым, што ўдзельная вага памяншальна-ласкавых фармальных, але не семантычна словаўтваральных адзінак у паўночна-заходнім рэгіянальным слоўніку наогул надта высокая. І гэта наўрад ці можа быць выпадковым. У традыцыйных гаворках на паўночным захадзе Беларусі дзейнічае і тэндэнцыя да выкарыстання ў функцыі выказніка як пераходных, так і непераходных дзееспрыслоўяў закончанага і зрэдку незакончанага трывання прошлага часу (*в’озера (был’о) в’ысахшы, мой сын (быў) пры’ехаўшы, я (быў) залаж’ушы піт’омнічак, я тут даўн’о б’уўшы, х’ата там (была) ста’яўшы*) [ДАБМ 1963: 205], якая многімі даследчыкамі звязваецца з прамым уплывам з боку балцкамоўных адпаведнікаў.

У аснове шэрагу іншых зрухаў у граматычнай сістэме паўночна-заходніх беларускіх гаворак – непазбежныя пры асіміляцыі нейтралізацыя, уніфікацыя і ўніверсалізацыя з’яў, структур і сродкаў той мовы, што засвойваецца абарыгенамі, выпадкі моўнай падтрымкі і іншыя сведчання рэтраспектыўна неадназначнага этна-моўнага становішча ў рэгіёне. Пераход з роднай гаворкі на мову-пераможцу адбываецца ў любым выпадку не без “агрэхаў”. Пры гэтым у апошнюю не толькі прыўносяцца асобныя рысы першай (субстратызацыя ў чыстым выглядзе), у ёй заўсёды штосьці блытаецца і/ці спрашчаецца. Дадазеныя пераўтварэнні, як адзначалася вышэй, ахопліваюць не толькі матэрыяльна абазначаныя асаблівасці мовы: яны датычацца таксама мадэляў унутранай моўнай арганізацыі. Карэктывы – пасродкам фармальных ўключэнняў або на структурным узроўні – уносяцца, трэба думаць, найперш у тыя сегменты чужой моўнай сістэмы, якія выклікаюць пэўныя цяжкасці з засваеннем і/ці міжволі ўсведамляюцца як занадта складаныя і нават алагічныя [параўн. Ткаченко 1989: 67–69]. Гэта адбываецца як па ўзоры ўласцівых для мовы субстрату элементаў і схем, так і без іх выкарыстан-

ня (праз інтэрферэнцыю, змяненні па аналогіі і інш.). Форма G. pl. назоўнікаў жаночага і часткова ніякага родаў з канчаткам *-аў (-яў)* (*х'атаў, сц'енаў, н'очаў, м'ораў, яблыняў*) вядома на ўсёй тэрыторыі паўночна-заходняй дыялектнай зоны беларускай мовы і рассяяна далей у паўднёва-ўсходнім кірунку (параўн. бел. агульн. *хат, сцен, нач'эй, мар'эй*) [ДАБМ: 101]. Узнікла яна ў выніку абагульнення розных тыпаў скланення ў канкрэтным участку субстантыўнай парадыгмы і наступнага спрашчэння апошняй. Выраўноўванне адбылося па прыкладзе формазмянення субстантываў мужчынскага роду як найбольш частотнай групы ўказанага лексіка-граматычнага класа слоў, а ўніверсальным паказчыкам адпаведнага граматычнага значэння стала дамінантная тут у ненаціскным становішчы флексія *-аў (-яў)* (параўн. бел. *хл'опцаў, п'альцаў, п'еўняў, пак'оаў*). У беларускай моўнай прасторы ўзгаданая занальная з'ява ўтварае даволі шырокі і шчыльны арэал, а, як правіла, “для распределения явлений аналогии такая компактность не характерна” [Калнынь 2000: 34]. Дадзенае моўнае адрозненне ўжываецца там, дзе на працягу стагоддзяў існаваў славяна-балцкі (resp. балта-славянскі) білінгвізм і не выключаны разнастайныя праявы ўсходнелітоўскага субстрату: дарэчы, у большасці дыялектаў літоўскай мовы і ў яе літаратурнай разнавіднасці формы G. pl. усіх тыпаў субстантыўнага скланення маюць адзін агульны канчатак [Zinkevičius 1966: 208–267]. Падобная рыса сустракаецца, праўда, і ў дыялектах іншых усходнеславянскіх моў [ДАРЯ 1989: 37; Обнорский 1931: 221, 229–230, 242–243, 248–249; АУМ 1984: 219; АУМ 1988: 195, 196; УДМ 1969: 129–133; Бевзенко 1980: 103; Матвіяс 1983: 30–31], але верагодна, толькі ў беларускіх паўночна-заходніх гаворках яна выступае настолькі паслядоўна, хаця і пераважна паралельна з асноўнай формай *хат, сцен, нач'эй, мар'эй*. Заўважым таксама, што ў межах рускай і ўкраінскай моў такога тыпу формы фіксуюцца галоўным чынам у маўленні жыхароў тых раёнаў, дзе этнічная і, адпаведна, моўная сітуацыя гістарычна была, як і ў нашым выпадку, далёка не аднастайнай. Працэсы ўніфікацыі і ўніверсалізацыі, няхай і ў далёкім да завяршэння выглядзе, суправаджаюць і апісаную раней тэндэнцыю да нейтралізацыі катэгорыі ніякага роду назоўнікаў: скасаванне адной з родавых формаў вядзе да спрашчэння сістэмы родавых адрозненняў у цэлым, а ўніверсальным паказчыкам прыналежнасці да субстантываў жаночага роду становіцца флексія *-а* (як пад націскам, так і ў ненаціскным становішчы).

Інакш, відаць, трэба трактаваць прысутнасць у паўночна-заходнім занальным моўным комплексе сінтаксічнай канструкцыі нахштальт *был'о двух (трох, чатыр'ох) брат'оў*. Яна спарадычна адзначаецца ва ўсім арэале адпаведнага занальнага адасаблення беларускіх гаворак, зарэгістравана ва ўкраінскай і ў польскай (у тым ліку і літаратурнай) мовах [ДАБМ: 208; Нарысы 1963: 304; АУМ 1984: 281; Жилко 1958: 63; Вступ 1966: 367–368; Киклевич, Кожинова 2001: 93–94]. Дакладны яе адпаведнік з'яўляецца асаблівасцю літоўскай мовы [Orvidienė 1964: 75, 168]. Знаходжанне на перыферыі Слав'і, існаванне аналагаў у іншых славянскіх лінгвісістэмах не дазваляюць не ўлічваць магчымасць спрадвеч-

нага паходжання падобных моўных рыс. Але нельга выключыць і факт непасрэднага ўздзеяння з боку сумежных моў (у гэтым прыкладзе – польскай і/ці літоўскай). Кантакты з суседзямі, відавочна, у любым выпадку адыгрываюць сваю ролю: пастаянная наяўнасць адпаведнага моўнага фону садзейнічае павышэнню частотнасці выкарыстання, а затым і сталай кансервацыі такіх моўных сродкаў у гаворках рэгіёна, а таксама спрыяюць розным зменам па аналогіі, стымулюючы, актывізуючы і накіроўваючы іх. У гэтым, на наш погляд, і заключаецца феномен т.зв. моўнай падтрымкі, дзеянне якога часам аспрэчваецца даследчыкамі. Варта сказаць, што значнае месца тут належыць ізноў жа субстратным моўным пластам.

Балцкі ўплыў на марфалогію і сінтаксіс традыцыйных мясцовых гаворак паўночнага захаду Беларусі можа, такім чынам, выяўляцца дастаткова разнастайна, у тым ліку – не заўсёды заўважна на першы погляд і знешне адчувальна. Пэўныя зрухі ў граматычнай структуры здольныя выклікаць некаторыя змяненні ў іншых сферах моўнай сістэмы (словаўтваральнай, семантычнай). Вынікі гэтага працэсу, несумненна, неабходна лічыць яскравым сведчаннем таго, што на акрэсленай тэрыторыі сапраўды мела месца моўная і, адпаведна, этнічная асіміляцыя неславянскага насельніцтва. Хаця (пра)беларуска-балцкае (resp. балта-(пра)беларускае) занальнае моўнае ўзаемадзеянне ў галіне граматыкі адбываецца са многімі абмежаваннямі і не ў такіх маштабах, як кантактаванне на ўзроўні лексічным і лексіка-семантычным, яно, тым не менш, павінна быць прызнана адным з важнейшых фактараў у фарміраванні ў межах этнагістарычнай сукупнасці беларускіх гаворак своеасаблівага паўночна-заходняга рэгіялекту (= рэгіянальна абумоўленай разнавіднасці дыялектнай мовы).

ЛІТАРАТУРА

- Астрэйка В., 2011, *Балцкі ўплыў на фанетыку гаворак паўночна-заходняй дыялектнай зоны беларускай мовы*, [в:] *Язык и межкультурные коммуникации: материалы III Междунар. науч. конф. Минск-Вильнюс, 17–20 мая 2011 г.* Минск, с. 274–276.
- АУМ, 1984, *Атлас україньскої мови*. Т. 1. Київ.
- АУМ, 1988, *Атлас україньскої мови*. Т. 2. Київ.
- Бевзенко С., 1980, *Українська діалектологія*. Київ.
- Вступ, 1966, *Вступ до порівняльно-історичного вивчення слов'янських мов*. Київ.
- ДАБМ, 1963, *Дыялекталагічны атлас беларускай мовы*. Мінск.
- ДАРЯ, 1989, *Диалектологический атлас русского языка*. Вып. 2: *Морфология*. Москва.
- ДАРЯ, 1997, *Диалектологический атлас русского языка (центр Европейской части России)*. Карты. Вып. 3 (часть 1): *Лексика*. Минск.
- Жилко Ф., 1958, *Говори української мови*. Київ.
- Калнынь Л., 2000, *Фонетические диалектные различия, обусловленные рефлексацией праславянских сочетаний плавных сонантов с редуцированными гласными*, [в:] *Восточнославянские изоглоссы*. Вып. 3. Москва.

- Киклевич А., Кожинова А., 2001, *Польський язык*. Минск.
- ЛАБНГ, 1993, *Лексічны атлас беларускіх народных гаворах: У 5 т.* Том 1. Мінск.
- ЛАБНГ, 1996, *Лексічны атлас беларускіх народных гаворах: У 5 т.* Том 3. Мінск.
- ЛАБНГ, 1997, *Лексічны атлас беларускіх народных гаворах: У 5 т.* Том 4. Мінск.
- Матвіяс І., 1983, *Взаємодія основ з твердими і м'якими приголосними у відмінковій парадигмі іменника, [в:] Фонетична, морфологічна і лексична система українських говорів*. Київ.
- Нарысы, 1963, *Нарысы па беларускай дыялекталогіі*. Мінск.
- Обнорский С., 1931, *Именное склонение в современном русском языке*. Вып. 2: *Множественное число*. Москва.
- Ткаченко О., 1989, *Очерки теории языкового субстрата*. Киев.
- УДМ, 1969, *Українська діалектна морфологія*. Київ.
- ЭСБМ, 1978, *Этымалагічны слоўнік беларускай мовы*. Т. 8. Мінск.
- LKA, 1977, *Lietuvių kalbos atlasas*. T. 1: *Leksika*. Vilnius.
- Orvidienė E., 1964, *Lietuvių kalbos vadovėlis*. Vilnius.
- Zinkevičius Z., 1966, *Lietuvių dialektologija*. Vilnius.

THE BALTIC ELEMENTS IN THE GRAMMAR OF TRADITIONAL LOCAL DIALECTS OF NORTH-WESTERN BELARUS

SUMMARY

The article analyzes a number of grammatical features typical for the North-West dialect zone of the Belarusian language. These peculiarities are interpreted as a possible result of Slavic-Baltic contacts in the region. Some phenomena can be explained as a Baltic (mainly (great)Lithuanian) substratum in North-West Belarusian dialects. The factor of areal neighborhood has to be taken into consideration too. Such phenomenon as language support has effect just in connection with the last one. A lot of the appropriate lingual facts are in restricted and inconsistent use. However, it is possible to be said about more or less significant (now or/and before) tendencies of regional lingual development. These tendencies has not got the status of a structural (= constitutional) lingual regularity. As a rule the wide and compact areas are characterized of some lingual facts (= lexemes), which illustrate the given transformations in the system of Belarusian dialects. Baltic influence upon the North-West Belarusian dialects grammar is detected on as the formal level so the structural one. And it is not noticeable at all times. The definite changes in the sphere of morphology and syntax can provoke different modifications in the other parts of a language system (word building, semantics). The results of this process are the evidences of ethnic and language assimilation of native Balts by Slavs in the region. That comes in support of forming the singular North-West Belarusian regiolect (= the regionally marked variety of a dialect language).

БАЛТИЙСКИЕ ГРАММАТИЧЕСКИЕ ЭЛЕМЕНТЫ
В ГОВОРАХ СЕВЕРО-ЗАПАДНОЙ БЕЛАРУСИ

РЕЗЮМЕ

В статье анализируется ряд грамматических черт, характерных для говоров северо-западной диалектной зоны белорусского языка. Эти особенности квалифицируются автором как весьма вероятное следствие славяно-балтского языкового взаимодействия в соответствующем регионе. Отдельные явления есть основания рассматривать в качестве возможного проявления балтского (главным образом (пра-)литовского) субстрата в северо-западных белорусских говорах. Фактор ареальной смежности здесь также должен быть принят во внимание. В связи с последним следует упомянуть и действие феномена языковой поддержки. Многие соответствующие языковые факты имеют существенные ограничения в употреблении, в говорах выступают не всегда последовательно и регулярно. В некоторых случаях, однако, можно говорить о действии более или менее выраженных (в настоящем и/или прошлом) тенденций регионального языкового развития, которые пока не приобрели статус структурно значимой (= конститутивной) языковой закономерности. Широкие и компактные ареалы образуют, как правило, лишь отдельные языковые факты (= лексемы), иллюстрирующие данные трансформации в системе традиционных белорусских говоров. Балтское влияние на грамматический строй белорусских говоров северо-западной диалектной зоны выявляется как в плане формального выражения, так и на внутрисктурном уровне. Оно не всегда может быть заметно на первый взгляд. Определенные сдвиги в сфере морфологии и синтаксиса могут повлечь за собой изменения в других областях языковой системы (словообразовании, семантике). Результаты этого процесса являются ярким свидетельством того, что на отмеченной территории действительно имела место этно-языковая ассимиляция неславянского (= балтского) населения и происходило формирование своеобразного северо-западного белорусского региолекта (= регионально обусловленной разновидности диалектной речи).

Słowa kluczowe: język białoruski, dialekt północno-zachodni, wzajemne wpływy bałto-słowiańskie, cechy gramatyczne, substrat, wsparcie językowe.

Key words: Belarusian language, North-West dialect zone, Slavic and Baltic language interaction, grammatical peculiarities, substratum, language support.

Ключевые слова: белорусский язык, северо-западная диалектная зона, славяно-балтское взаимодействие, грамматические особенности, субстрат, языковая поддержка.